

О. М. ЛЯШУК

Олеся Миколаївна Ляшук, кандидат юридичних наук, доцент Національного університету державної податкової служби України

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Посилення міжнародного співробітництва держав у сфері надання правової допомоги в кримінальному провадженні зумовило низку актуальних проблем, пов'язаних з необхідністю створення нормативно-правової бази на національному рівні. Насамперед це стосується міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України, адже цей правовий інститут не є досконалим та таким, що повністю відповідає чинному КПК України.

Цілком зрозуміло, що таке співробітництво України з країнами світу, міжнародними організаціями є ваговою умовою успішного вирішення багатьох проблем не лише зовнішньополітичного, зовнішньоекономічного, а й внутрішнього характеру¹. Тому для ефективнішої взаємодії потрібно визначити процесуальний механізм здійснення розшукових дій за межами України.

Серед вчених, що займалися вказаним вище питанням, є: О. М. Бандурка, П. Д. Біленчук, О. І. Виногорова, Т. С. Гавриш, В. М. Гребенюк, К. К. Горяїнов, І. В. Лешукова, І. І. Лукашук, А. Г. Маланюк, В. Т. Маляренко, А. С. Мацко, В. С. Овчинський, М. І. Пашковський, Н. В. Пронюк, А. С. Сизоненко, Г. К. Сінілов, В. М. Тертишник, Ю. М. Черноус та інші.

Аналіз нормативних документів, думок науковців та правозастосовної практики свідчить про те, що в Україні діє застарілий механізм організації міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території нашої країни, що був розрахований на обслуговування КПК України 1960 року².

Однією з гарантій забезпечення конституційного принципу законності під час досудового розслідування є належна організація діяльності слідчого, прокурора щодо встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення³. Однак коли виникають об'єктивні умови, за яких продовження досудового розслідування неможливе, органи досудового розслідування виносять постанову про його зупинення. Однією з підстав зупинення досудового розслідування є переховування підозрюваного від органів досудового розслідування та суду при необхідності здійснення дій в рамках міжнародного співробітництва⁴. Застосування цієї підстави нерозривно пов'язано з організацією міжнародного розшуку осіб, які ухиляються від кримінальної відповідальності.

Згідно зі ст. 281 КПК України, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме, то слідчий, прокурор оголошує його розшук.

У КПК 1961 р., який діяв в Україні до прийняття у 2012 р. нового кримінального процесуального законодавства, підставою для зупинення досудового провадження також був факт відсутності відомостей про місцезнаходження (п. 1 ст. 206) обвинуваченого (нині – підозрюваний). Проте законодавець на стадії досудового розслідування до обвинувачених осіб зараховував уже тих суб'єктів кримінального провадження, стосовно яких слідчим винесено постанову про притягнення їх як обвинувачених (ст. ст. 131, 133, 138 КПК України). Отже, зупинення досудового провадження відбувалося незалежно від того, було фактично пред'явлено обвинуваченому саму постанову про притягнення особи як обвинуваченої чи ні⁵.

Водночас, керуючись ч. 1 ст. 42 КПК України, підозрюваним вважається особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276–279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Це означає, що для оголошення розшуку особи їй необхідно вручити письмове повідомлення про підозру, або ж повідомити їй про підозру шляхом надіслання його поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком. При цьому належним підтвердженням отримання особою повідомлення про підозру є розпис особи про отримання повідомлення, в тому числі на поштовому повідомленні, відеозапис вручення особі повідомлення, будь-які інші дані, які підтверджують факт вручення особі повідомлення про підозру або ж у разі підтвердження його отримання особою відповідним листом електронної пошти (ст. 136 КПК України). Проте слідчий, прокурор виносить постанову про розшук підозрюваного за наявності в сукупності трьох підстав:

- 1) місцезнаходження підозрюваного невідоме;
- 2) всі вжиті заходи не дали змоги одержати достовірні дані про його точне місце перебування;
- 3) складено письмове повідомлення про підозру стосовно розшукуваної особи.

У цьому зв'язку на практиці існують випадки, коли в матеріалах кримінального провадження наявні достатні докази для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення, однак повідомити їй про це неможливо, оскільки не встановлено її місцезнаходження. Тобто, фактично статусу підозрюваного така особа не набуває і оголосити її в розшук відповідно до норм КПК України неможливо. Отже, нині вини-

кає проблема оголошення підозрюваного як в загальнодержавний, так і міждержавний/міжнародний розшук, оскільки особа процесуального статусу підозрюваного набуває не з моменту складання повідомлення про підозру, а з моменту вручення цього документа особі з роз'ясненням його суті та процесуальних прав підозрюваного. Це підтверджують результати проведеного нами анкетування практичних працівників, з яких 70 % прокурорів та 81 % слідчих зазначили наявність такої проблеми.

З цього приводу О. С. Степанов пропонує визначити підозрюваного як особу, щодо якої в установленому КПК України порядку складене повідомлення про підозру, або особу, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. На думку вченого, таке формулювання дасть змогу розв'язати зазначену вище проблему, оскільки особа набуде статусу підозрюваного вже після складання повідомлення про підозру та не буде виникати законодавчих труднощів для оголошення її в розшук у встановленому порядку⁶.

І дійсно, у наукових колах досить поширена думка про те, що статус підозрюваного потрібно надавати не з моменту оголошення особі про підозру, а з моменту складання процесуального документа. Так, Б. В. Романюк вважає, що коли «сприйняти задум законодавця» про те, що особа вважається підозрюваною з моменту вручення їй відповідного повідомлення, це дає змогу після встановлення місцезнаходження цієї особи та виклику (доставляння) до слідчого спочатку допитувати її як свідка й вимагати правдивих показань навіть проти самої себе під загрозою кримінальної відповідальності за неправдиві показання, а відтак, коли таким чином будуть отримані необхідні слідчому показання по суті підозри, виконати формальність – вручити саме повідомлення про підозру й надати особі інший процесуальний статус⁷. Тому науковець вважає, що особа має отримати статус підозрюваного не з дня оголошення повідомлення про підозру, а з моменту складання цього процесуального акта. На його думку, це сприятиме розв'язанню й інших викладених нами проблемних питань, які стосуються зупинення слідства та оголошення розшуку підозрюваного.

Хотілося б дещо уточнити позицію автора щодо набуття статусу підозрюваного. На нашу думку, в ст. 42 КПК України правильно визначається поняття підозрюваного, адже визнання особи підозрюваним після складання повідомлення про підозру може сприяти порушенню його прав. У цьому випадку оптимальним варіантом є визначення випадків розшуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Передусім потрібно внести зміни до КПК України, які полягатимуть у визначенні в ч. 4 цієї статті випадків оголошення такої особи в розшук: 1) є достатні підстави вважати, що особа вчинила кримінальне правопорушення; 2) відсутність даних про місцезнаходження такої особи; 3) є достатні дані, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, переховується від правоохоронних органів.

Зазначимо, що ефективне здійснення міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України, значною мірою залежить від інформаційного забезпечення. Як свідчить практика, перед оголошенням розшуку слідчий зобов'язаний зібрати великий обсяг систематизованих відомостей про підозрюваного, до яких належать: його дані (прізвище, ім'я, по батькові, прізвисько, день, місяць, рік та місце народження; національність, громадянство, освіта; сімейний стан; місце постійного або тимчасового проживання; місце роботи, вид занять, спеціальність; судимість тощо), відомості про зовнішність, особливі прикмети, перелік родичів, товаришів, знайомих; фотографії та інші матеріали, що можуть сприяти розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Рішення про оголошення розшуку може бути реалізовано в одному з двох рівнозначних варіантів: виноситися слідчим чи прокурором постанова про розшук підозрюваного, а в разі зупинення досудового розслідування – окремим пунктом про розшук підозрюваного зазначається в резолютивній частині цієї постанови⁸.

У міжнародний розшук особа оголошується, якщо для того є підстави, з одночасним оголошенням її в загальнодержавний розшук. З цього приводу законодавство зарубіжних країн вказує на таке. У випадку ухилення особи від досудового розслідування в деяких країнах ближнього зарубіжжя особа оголошується в місцевий розшук. Проте якщо є достовірні дані, що вона перетнула державний кордон або знаходиться за межами країни, вона оголошується в міжнародний розшук, про що виноситься постанова. Окремим пунктом зазначається, що така особа автоматично оголошується в федеральний розшук. Тобто, законодавець керується тим, що спочатку потрібно використати всі правові засоби відшукування особи на території своєї держави, а вже тоді – використовувати можливості міжнародних організацій у розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

На нашу думку, такої необхідності немає, якщо достеменно відомо, що особа, яка ухиляється від досудового розслідування, перетнула державний кордон або знаходиться на території іншої держави⁹. У цьому випадку її можна оголосити у міжнародний розшук. Це дасть змогу зекономити час, фінансові, технічні та матеріальні ресурси. Про це також зазначається в згаданій Інструкції: підставами для міжнародного розшуку осіб є: 1) наявність достовірних даних про те, що розшукувана особа виїхала за межі України, але конкретна країна її перебування невідома; 2) наявність достовірних даних про перебування розшукуваної особи на території однієї із зарубіжних країн. У цьому контексті варто звернути увагу на те, що необхідності в оголошенні такої особи в загальнодержавний розшук немає, адже це зайва трата часу, фінансових, технічних та матеріальних ресурсів.

Підстави для здійснення міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України, є однаковими для всіх держав-членів Інтерполу. Органи внутрішніх справ України направляють запит до НЦБ Інтерполу в таких випадках:

1) наявність достовірних даних про те, що особа, яка розшукується, виїхала за межі України, але конкретне місце її перебування невідоме;

2) наявність достовірних даних про перебування розшукуваної особи на території однієї з країн далекого зарубіжжя. З цього приводу зазначимо, що в країнах близького зарубіжжя здійснюється міждержавний розшук відповідно до Договору країн-учасниць СНД про міждержавний розшук від 10 липня 2010 р.;

3) надходження запиту з Укрбюро Інтерполу про розшук осіб, які в'їхали в Україну з інших країн (за ініціативою правоохоронних органів зарубіжних країн-членів Інтерполу).

Позитивним у Інструкції для організації розшуку за кордоном осіб, які переховуються від правоохоронних органів України за вчинення кримінальних правопорушень, є чітко передбачені вихідні дані, що надсилаються в Укрбюро Інтерполу:

1) номер кримінального провадження, ким та коли воно відкрито, прізвище, ім'я, по батькові слідчого, який здійснює розслідування, робочий телефон;

2) номер, дата заведення оперативно-розшукової справи категорії «Розшук», прізвище та телефон оперативного працівника, який здійснює провадження в справі;

3) обставини кримінального провадження: які конкретні протиправні дії вчинені, де, коли, спосіб вчинення кримінального правопорушення, юридична кваліфікація (за якою статтею Кримінального кодексу України кваліфікується діяння), особи, причетні до кримінального правопорушення, роль кожного з них;

4) дані про особу, стосовно якої здійснюється запит;

5) прізвище, ім'я та по батькові (за можливості – дані обох батьків);

6) дата і місце народження;

7) громадянство, національність;

8) номер національного та закордонного паспортів, дати їх видачі, яким органом видані;

9) прізвиська розшукуваного, під яким він може бути відомим у злочинному середовищі (якщо такі є);

10) прикмети (зріст, будова тіла, колір волосся та очей); особливі прикмети (шрами, татуювання, фізичні вади, окуляри тощо);

11) функціональні ознаки: заїкається, особливості ходи, звички тощо;

12) дві фотокартки (за можливістю – анфас та профіль), зазначивши дати їх виготовлення, а також при наявності, дві дактилокарти;

13) чи являє собою загрозу для оточення як психічно хворий, наркоман, озброєний, потенційний вбивця, має захворювання інфекційного характеру, гвалтівник тощо;

14) професії, якими видами діяльності може займатися;

15) мови, якими володіє;

16) у яких країнах імовірно може перебувати, яка є щодо цього інформація, з ким із громадян інших країн має зв'язки;

17) якщо встановлені співучасники, перелічити їх, вказавши ім'я та повну дату народження;

18) який запобіжний захід обрано стосовно розшукуваної особи, ким та коли винесено ухвалу про його застосування, а також чи буде в разі встановлення місця перебування розшукуваного направлятися клопотання в Генеральну прокуратуру України про його видачу, з яких держав.

Для того, що вказати в запиті ці факти, необхідно провести гласні чи негласні слідчі (розшукові) дії з метою встановлення даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Зазначимо, що досить часто особи, які вчинили кримінальне правопорушення, самі не розуміючи того, полегшують процес їх пошуку, широко використовуючи соціальні мережі, мобільні телефони тощо. На нашу думку, слідчому також необхідно встановити контроль за засобами зв'язку, які використовує особа, що розшукується, в тому числі, й за допомогою інтернет-ресурсів. У багатьох випадках це сприяє встановленню особливих прикмет осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (фото в соціальних мережах), їх місцезнаходження (за мобільним телефоном), зв'язків (родичі, близькі друзі, співучасники, які можуть повідомити інформацію про розшукувану особу), іноді навіть скласти психологічний портрет. У цих випадках слідчий має право залучати спеціаліста.

Отже, першою дією, яку потрібно здійснити правоохоронними органами щодо організації міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, є винесення процесуального рішення, що містило б прохання про встановлення місцезнаходження особи в іноземних державах.

Тому першим етапом здійснення міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, є надсилання запиту про здійснення розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України. Відповідно до Інструкції підставою для оголошення міжнародного розшуку особи є запит правоохоронного органу, надісланий до Робочого апарату НЦБ Інтерполу.

¹ Див. докладніше: *Гавриш Т. С.* Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Т. С. Гавриш. – Х., 2004. – 20 с. – С. 10.

² *Похил В. В.* Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю: напрями та форми / В. В. Похил // Державне управління та місцеве самоврядування: історія та сучасність : зб. тез наук.-практ. конф. за підсумками стажування слухачів (м. Харків, 26 вересня 2013 р.). – Х., 2013 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2013-4/doc/2/12.pdf>

³ *Топчій В. В.* Зупинення досудового розслідування у зв'язку з виконанням процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва / В. В. Топчій // Правова політика в Україні: питання теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовтня 2014 р.). – К., 2014. – С. 383–386. – С. 383.

⁴ Степанов О. С. Розшук підозрюваного за новим кримінальним процесуальним кодексом України / О. С. Степанов // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 2. – С. 216–219. – С. 216.

⁵ Романюк Б. Зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України / Офіц. сайт журналу Верховної Ради України «Віче». – 2014. – № 6. – берез. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4104>

⁶ Степанов О. С. Вказана праця. – С. 219.

⁷ Романюк Б. Вказана праця.

⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с. – С. 614–615.

⁹ Ляшук О. М. Процесуальні аспекти надсилання запиту про міжнародний розшук осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України / О. М. Ляшук // Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины в законодательству Европейского Союза : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Кишинів, 27–28 березня 2015 р.). – Кишинів, 2015. – С. 79–82. – С. 80.

Резюме

Ляшук О. М. Особливості початкового етапу міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

У статті розглядаються думки науковців та норми права щодо визначення етапів міжнародного розшуку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території України. Аналізується початковий етап міжнародного розшуку зазначених осіб, який починається з винесення процесуального рішення слідчим, що містить прохання про встановлення місцезнаходження особи в іноземних державах. Визначаються недоліки законодавства з приводу даного питання та пропонуються напрями їх вирішення, зокрема через неузгодженість норм КПК України та підзаконних нормативно-правових актів щодо визнання особи як підозрюваного, наголошується на проблемі визначення моменту початку розшукових дій за межами України. У зв'язку з цим пропонується внесення змін до КПК України щодо визначення підстав оголошення особи в міжнародний розшук.

Ключові слова: міжнародний розшук, запит, Національне центральне бюро Інтерполу, досудове розслідування, кримінальне правопорушення.

Резюме

Ляшук О. Н. Особенности начального этапа международного розыска лиц, совершивших уголовное правонарушение.

В статье рассматриваются мнения ученых и нормы права по определению этапов международного розыска лиц, совершивших уголовное правонарушение на территории Украины. Анализируется начальный этап международного розыска указанных лиц, который начинается с вынесения процессуального решения следователем с просьбой об установлении местонахождения лица в иностранных государствах. Определяются недостатки законодательства по данному вопросу и предлагаются направления их решения, в частности из-за несогласованности норм УПК Украины и подзаконных нормативно-правовых актов о признании лица в качестве подозреваемого, отмечается проблема определения момента начала розыскных действий за пределами Украины. В связи с этим предлагается внести изменения в УПК Украины относительно определения оснований объявления лица в международный розыск.

Ключевые слова: международный розыск, запрос, Национальное центральное бюро Интерпола, досудебное расследование, уголовное правонарушение.

Summary

Liashuk O. Features of the initial stage of the international wanted of persons who committed a criminal offense.

In article opinions of scientists and rule of law on definition of stages of the international wanted of persons who committed a criminal offense on the territory of Ukraine are considered. The initial stage of the international wanted of specified persons which begins with pronouncement of the proceeding decision by the investigator which contains a request for establishment of location of the person in the foreign states is analyzed. Legislation shortcomings are determined by the matter and the directions their solutions are proposed, in particular because of inconsistency of standards of the Criminal Procedure Code of Ukraine and subordinate normative legal acts about recognition of the person as the suspect it is noted to a problem of definition of the moment of the beginning of search actions outside Ukraine. In this regard it is offered to make changes in the Criminal Procedure Code of Ukraine concerning definition of the bases of the announcement of the person to the international wanted

Key words: international wanted, inquiry, National central bureau of the Interpol, pre-judicial investigation, criminal offense.